

NEDIM ZAHIROVIĆ
(Beč)

GEOGRAFSKO-STATISTIČKI OPIS BOSANSKOG PAŠALUKA IZ TREĆE DECENIJE 17. VIJEKA

Dr. Franjo Rački je 1882. godine objavio jedan opis više od 130 mjesta u sedam sandžaka Bosanskog pašaluka iz jednog rukopisa koji se nalazio u vlasništvu tadašnje Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti. U kratkom uvodu koji prethodi italijanskom tekstu opisa Rački navodi da drži kako opis "potiče iz dalmatinsko-mletačkog vrela", da "se prislanja na turske podatke, osobito u koliko se tiču statistike", da je "sastavljen poslije godine 1624, ali ne mnogo poslije te godine, svakako u vrijeme dvije posljednjih desetina prve polovine XVII. vieka". Rački ističe vrijednost ovog opisa i upoređuje ga sa geografskim opisom evropskog dijela Osmanskog carstva Katiba Čelebije koji je na njemački preveo Joseph Hammer.¹

Ovaj opis ustvari sadrži podatke o turskom vojno-administrativnom aparatu u Bosanskom pašaluku i njime se koristio niz historičara kao izvorom kod proučavanja različitih pitanja, ali niko, uključujući i Račkog, ne pokušava objasniti kako je ovaj opis mogao nastati.² Bilo bi prihvatljivo pretpostaviti da je jedan od uhoda, ili možda više njih, proputovao Bosnom i opisao navedena mjesta, ali činjenica, koju ističe i Rački, da su u popis uneseni podaci iz popisa Bosanskog sandžaka koji je 1620. godine dao napraviti tadašnji bosanski beglerbeg Ibrahim-paša Memibegović, znači iz jednog službenog izvora koji je mogao biti dostupan samo određenom broju ljudi iz osmanske administracije, čini ovaj opis još interesantnijim.

- 1 Franjo Rački, "Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskoga pašalika", u: *Starine* XIV, Zagreb, 1882, str. 173–195.
- 2 Hamdija Kreševljaković u svojoj studiji o kapetanijama često ga citira i naziva „Memibegovića opis“, v. *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, 2. izdanje, Sarajevo, 1980, str. 118, 121 itd. Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 2. izdanje, Sarajevo, 1982, str. 104, navodi da su se ovim opisom u svojim radovima koristili Radoslav Lopašić, Luka Jelić i Tade Smičiklas. Termin „opis“ koriste i Seid M. Traljić, „Vrana i njezini gospodari u doba turske vladavine“, u: *Povijest Vrane. Političko, kulturno i privredno značenje Vrane kroz stoljeća*, Zadar, 1971, str. 365; Nenad Moačanin, *Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskoga Carstva (1537–1691)*, Jastrebarsko, 1997, str. 84.

Na osnovu građe iz Državnog arhiva u Veneciji (Archivio di Stato di Venezia), koju su još 1886. godine objavili mađarski historičari Mircse János i Óváry Lipót, može se sa sigurnošću utvrditi da je ovaj popis napravila špijunska mletačka mreža koja je imala svoje ljude i u samom vrhu tadašnje osmanske uprave u Bosni. Poslovična je vještina mletačkih vojno-administrativnih i diplomatskih krugova u angažiranju špijuna i dobijanju najrazličitijih informacija o stanju u susjednim državama pa i šire. Izvještaji mletačkih poslanika iz raznih evropskih prijestonica, uključujući Beč i Istanbul, odavno su poznati i obilno korišćeni historijski izvori.³

Ova dva spomenuta historičara su u Državnom arhivu u Veneciji tragali za građom koja se odnosi na diplomatske aktivnosti erdeljskog kneza Bethlena Gábora u stvaranju saveza usmjerenog protiv Austrije.⁴ Bethlen Gábor je bio značajna ličnost svog vremena i pobudio je veliko interesovanje poznijih historičara. On je 1613. godine uz pomoć Turaka zauzeo položaj erdeljskog kneza koji je držao sve do svoje smrti 1629. godine.⁵ Njegovo djelovanje imalo je za cilj ostvarenje što veće nezavisnosti Erdelja od Austrije, ali i od Osmanlija čiji je vazal bio, ponovno ujedinjenje Mađara i oživiljenje novog mađarskog kraljevstva po uzoru na ono nekadašnje na čijem je čelu bio Matija Korvin. Radi toga je radio na jačanju ekonomske i vojne snage Erdelja, na razvijanju diplomatskih veza sa svim tadašnjim značajnim protestantskim državama u Evropi, Holandijom, Danskom, Švedskom i Engleskom. Bethlen je osim stvaranja saveza sa navedenim evropskim državama želio pridobiti i Portu za ostvarenje svojih ciljeva. Nakon izbijanja Tridesetogodišnjeg rata (1618–1648) nastojao je iskoristiti potpunu zauzetost Austrije tim ratom i tri puta, 1619–1621, 1623. i 1626. godine, poduzimao je vojne pohode protiv nje.⁶ Nijedan od ta tri vojna pohoda ipak nije doveo do ostvarenja cilja kom je on stremio, do uništenja moći njemačkog ogranka dinastije Habsburg. Turska, zbog svoje unutrašnje krize i novog rata sa Perzijom od 1619. godine, nije bila u stanju da povede bilo kakav ozbiljniji vojni pohod protiv Austrije.⁷ Ona je 1619. godine dala

3 V. npr., Eugenio Albèri, *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato durante il secolo decimosesto*, Seria III^a, Volume I^o-III°, Firenze, 1840–1855; Joseph Fiedler, *Relationen venetianischer Botschafter über Deutschland und Österreich im sechzehnten Jahrhundert*, Wien, 1870 (Fontes rerum Austriacarum, 2. Abteilung, Diplomataria, 30).

4 Mircse János – Óváry Lipót, *Diplomatarium relationum Gabrielis Bethlen cum Venetorum republica. Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összekötetései történetéhez*, Budapest, 1886.

5 O Bethlenu Gáboru još uvijek v. Szekfű Gyula, *Bethlen Gábor*, Budapest, 1929.

6 Maja Depner, *Das Fürstentum Siebenbürgen im Dreißigjährigen Krieg, dargestellt im Rahmen der deutschen und der europäischen Geschichte*, Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Hansischen Universität Hamburg, Stuttgart, 1938.

7 Ne samo za vrijeme Bethlenovih vojnih pohoda (1619–1626) nego i tokom trajanja Tridesetogodišnjeg rata (1618–1648) Osmansko carstvo nije niti jedanputa pokušalo iskoristiti jedinstvenu šansu za daljni prodor u Evropu, opširnije o tome v. Markus Köhbach, „Warum beteiligte sich das Osmanische Reich nicht am Dreißigjährigen Krieg?“, u: *Polen und Österreich im 17. Jahrhundert*, Wien – Köln – Weimar, 1999 (Wiener Archiv für Geschichte des Slawentums und Osteuropas, Band 18), str. 277–294.

odobrenje Bethlenu da može otpočeti vojni pohod protiv Austrije, ali se sama držala po strani od bilo kakvog vojnog učešća. Međutim, tokom drugog i trećeg pohoda Porta je mobilizirala trupe u pograničnim pašalucima koje su zajedno sa Bethlenovim trupama operirale na današnjoj tromedi Austrije, Mađarske i Slovačke. Tursko vojno učešće više je bilo sračunato na to da se osiguraju vlastiti interesi nego da se Bethlenu pruži odsudna podrška u ostvarenju njegovih ciljeva. U turskim vojnim snagama oba puta nalazio se i bosanski paša sa svojim trupama. Štaviše, tokom Bethlenovog pohoda 1623. godine tadašnji bosanski beglerbeg Ibrahim-paša Memibegović imenovan je vrhovnim komandantom svih osmanskih trupa u Ugarskoj.⁸ Zbog toga su Mircse János i Óváry Lipót uz izvještaje baila iz Istanbula i venecijanskog poslanika na dvoru u Beču objavili i sadržaj izvještaja mletačkih dostojanstvenika u Dalmaciji, koji su preko svojih uhoda pratili dešavanja u Bosni. U izvještajima koji su slati u Veneciju navode se informacije o stanju u Bosni, o aktivnostima bosanskog paše, o toku vojnih priprema i pokretu bosanskih trupa prema Ugarskoj i dr. Upravo su ovi špijuni i sačinili izvještaj o rasporedu i jačini osmanskih snaga u Bosanskom pašaluku i poslali ga u Dalmaciju. Kojim putem je ovaj izvještaj (ili njegov prijepis) dospio u Jugoslovensku akademiju znanosti i umjetnosti nije nam poznato. Da bismo vidjeli kako je ta špijunska mreža organizirana i kako su dobijane informacije, donijet ćemo neke dijelove iz ovih izvještaja i njihov prijevod na bosanski jezik.

Diplomatarium, str. 113: izvodi iz izvještaja providura, koji je poslat 4. maja 1623. godine iz Zadra (Zara il di 4 Maggio 1623)

Capitolo contenuto in lettera di persona confidente dal Seraglio di Bossina, de di 10 di questo mese d' Aprile 1623 ricevuta li 25 dette. Di novo vi diró quello che ho sentito discorrer in casa del Signor Defendar, che Ibrain Bassa della Bosina sii dell' Ecc.sa Porta stato destinato in ajuto et favor del Principe Gábor con le militie della provintia et li Spahi della Erzegovina...

Najvažnije iz pisma povjerljive osobe iz Sarajeva od 10. aprila, koje je dobijeno 25. aprila. Novost koju vam navodim, a koju sam čuo u kući gospodina defterdara da je Ibrahim-paša od Uzvišene Porte određen sa trupama provincije i hercegovačkim spahijama za podršku i pomoć knezu Bethlenu...

É venuto qui a ritrovarmi il seco figliolo di Jusuf aga, ritornato da nove giorni dal Serraglio. Intendendo che egli se ne veniva da quel luogo, lo interrogai sopra qualche novità di quelle parti, et egli mi soggiunse, esser capitato commandamento dalla Porta alli Bassa di Bossina e Buda...

8 Peter Broucek, „Der Feldzug Gabriel Bethlens gegen Österreich 1623“ u: *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, Neue Folge, Band 59, Horn, 1993, str. 17. O Ibrahim-paši Memibegoviću v. Safvet-beg Bašagić, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj Carevini*, 2. izdanje, Zagreb, 1994, str. 33.

Došao je ovdje i sreo se sa mnom sin Jusuf-age, koji se vratio prije devet dana iz Sarajeva. Čuo sam da dolazi iz tog mjesta i upitao sam ga o novostima iz tog kraja, a on mi je na to rekao da je došao ferman od Porte upućen bosanskom i budimskom paši...

Diplomatarium, str. 117-118: izvod iz izvještaja poslatog 3. juna 1623. iz Zadra

Avviso del Turco confindente.

Il Bassa di Bossina è venuto al Seraglio a dì 22 Maggio, senza però voler intrar dentro, per causa della grande malatia, et ivi accampatosi nelli prati, farà la nota delli soldati et si incamminerà a Bagnaluca, et ivi si fermerà sino la raccolta delle biave, et compirà far l'essercito concessoli dalla felice Porta, che sarà tutta la Bossina et sette Sanzachi della Bossina, et quattro del Banaluco, et vintimilia delli Tartari. Ill suddeto Bassa va alla guerra il loco detto Meumorie esistente nel confin d' Ungaria inferiore et sotto la fortezza Niger chielen, luoghi vicini uno all altro due giornate. Et il Bassa di Canisa si move pure.

Izvještaj turskog špijuna

Bosanski paša je došao 22. maja u Sarajevo, ali zbog kuge ne želi ući u grad, nego se zadržava na polju gdje će vršiti popis vojnika, s njima se zaputiti u Banjaluku i tamo će se zadržati do skupljanja trupa. On će se sa trupama koje je mu je dodijelila Uzvišena Porta – to je čitava Bosna, odnosno sedam bosanskih i četiri banjalučka sandžaka⁹ i još 20000 Tatara – zaputiti na izvršenje naredbe. Pomenuti paša ide na vojni pohod u mjesto koje se zove Meumorie (?), koje se nalazi na granici u Donjoj Mađarskoj ispod tvrđave Niger chielen (= Čiğerdelen)¹⁰ i udaljeno je dva dnevna marša od nje. I kanjiški paša nalazi se u pokretu.

Diplomatarium, str. 118: izvještaj poslat 14. juna 1623. godine sa Hvara

Lesina il di 14 Giugno 1623. Qui allegate seranno quei pochi avisi che tengo del Vellutelli.

Spalato il 13. Giugno 1623. Hieri l'altro capitó qua un Agi, torno di Serraglio, il qual mi riferisse, che il Bassa della Bossina, havendo portato commandamenti efficiassimi della Ex^{sa} Porta che tutti quelli che toccano soldo del Gran S^{re} siano pronto a sequitarlo; il che ha fatto publicar per la citt', et il

9 Ovdje se, vjerovatno, banjalučkim sandžacima smatraju lički, kliški, bihački i cernički sandžak, dok se bosanskim drže bosanski, hercegovački, zvrnički i još neki rumelijski sandžaci (vjerovatno, prizrenski, vučitrnski, kruševački i dukađinski), koji su na vojnim pohodima često bili pod komandom bosanskog beglerbega, up. Šabanović, op. cit., str. 79.

10 O utvrđenju Čiğerdelen u ostrogonskom sandžaku (mađ. Esztergom) v. Klára Hegyi, „The Ottoman Network of Fortresses in Hungary” u: *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, edited by Géza Dávid and Pál Fodor (The Ottoman Empire and Its Heritage, Volume 20), Leiden – Boston – Köln, 2000, str. 177.

quale tra pochissimi giorni deve andare a Bagnaluca per dar li medesini ordini, et di l' poi andarsene con diversi Sanzachi in Transilvania, per abbocarsi con il Principe G''bor; del quale attendo di momento in momento con il ritorno del corriero, che feci expedir da Serraglio li 18 d' Aprile qualche benfondato et più importante avviso.

Hvar, 14. juna 1623. Ovaj dodatak predstavlja nekoliko vijesti koje dobijam od Vellutellija.¹¹

Split, 13. juna 1623. Prekjuče je ovdje došao jedan aga, koji se vratio iz Sarajeva i izvijestio me da je bosanski paša donio ferman od Uzvišene Porte da svi oni koji su u službi sultana moraju biti spremni i odazvati se na naredbu; da je on ferman obznanio gradu, da će za nekoliko dana otići u Banjaluku da obznani isti ferman i da će zajedno sa nekoliko sandžaka otići u Transilvaniju radi dogovora sa knezom Bethlenom; da se čeka povratak kurira koga je on (aga) poslao 18. aprila iz Sarajeva kao i vrlo važna vijest.

Diplomatarium, str. 123: izvod iz pisma turskog špijuna, koje je 8. augusta 1623. prispjelo u Split

In lettere del Turco confindente ricevute a Spalato a 8 Agosto 1623.

Il Bassa di Bossina è capitato in Bagnaluca; affretta il suo camino per arrivar quanto prima a Seghet, dove haverà di ammasare l'essercito, e che hora non leverà seco. Doverà seguirlo nel medesimo luoco; ivi deve abbo-carsi con Bethlen Gábor e ricevere suoi ordini per eseguirli; chè così stanno i commandamenti della Porta. I Capigi della Porta sono presso il Bassa, e lo sollecitano alla partita, non li permettendo un ponto di dimora, tutto che sia indiposto e particolarmente d'un infiatione sulle gambe.

Iz pisma turskog špijuna, koje je preuzeto u Splitu 8. augusta 1623. godine

Bosanski paša je stigao u Banjaluku. Sprema se užurbano na put da bi čim prije stigao u Seghet (mađ. Szigetvár) gdje će morati sakupljati trupe, zasada tamo ostati i sastati se sa Bethlenom da bi primio njegov nalog da mu se pridruži kako je to Porta naredila. Kapidžije Porte nalaze se pored paše, požuruju ga na pokret i ne dopuštaju nikakvo zadržavanje, ali on je neraspoložen, posebno zbog toga što ga bole noge.

Diplomatarium, str. 125: izvod iz izvještaja poslatog iz Zadra 26. augusta 1623. godine

Zara il 26 Agost 1623. Ali Confindente scrive, che alli 20 di questo il Bassa di Bossina si fosse levato da Bagnaluca per andar verso Seghet, colla

¹¹ Riječ je o osobi koja se zvala Marc Antonio Vellutelli. Nismo uspjeli pronaći više podataka o njemu, ali se iz izvještaja vidi da je bio u mletačkoj službi.

militia di tutti 15 Sanzachi, eccitatione con protesti de Bethlem, che, quando non li havesse fatto, saria stato sforzato a darne conto alla Porta.

Zadar, 26. augusta 1623. Špijun Alija piše da je 20-og ovog mjeseca bosanski paša krenuo iz Banjaluke u pravcu Sigeta sa trupama iz svih 15 sandžaka, uzbuđen zbog Bethlenovih protesta da će biti prinuđen izvijestiti Portu, ukoliko on ne krene.

Diplomatarium, str. 136: izvod iz izvještaja poslatog iz Zadra 10. oktobra 1623. godine

Zara 10 Ottobre 1623. Ho con lettere del confidente Turco. Di Cos... il Bassa di Bossina doveva passar a Buda per abboccarsi con quel Visir. Gran parte del campo è ritornato a casa, restano solo col passa li Spahi et i Zaimi, e dicono non esser presso di lui più di 10 a 15 millia persone. I Tartari son uniti con Bethlem, e si dice che si trovano all'assedio d'una città.

Zadar, 10. oktobra 1623. Imam u pismu turskog špijuna: iz Cos... (?) bosanski paša morao je preći u Budim radi dogovora sa tamošnjim vezirrom; veliki dio trupa vratio se kući, sa pašom su ostali samo spahije i zaimi i govore da kod njega nema više od 10 do 15 hiljada vojnika. Tatari su zajedno sa Bethlenom i govori se da opsjedaju jedan grad.¹²

Diplomatarium, str. 138-139: izvještaj poslat iz Zadra 11. novembra 1623. godine

Zara il di 11 Novembre 1623. Alaga confidente scrive gli allegati avvisi ricevuti a 9 Novembre: "Il Capitan Beg nostro fratello ci scrive da Vac, che è quattro giornate di là Buda, oltre il Danubio, che ancora non erano capitati dal Bassa di Bossina, qual era discosto da essi altre dieci giornante, insieme con Bethlen in paese Todesco, sotto la città di Posonia. Sino all' hora scrive, che sei città Todesche s' erano date in mano de Turchi et de Bethlen: Nel essercito del Bassa sono sessanta millia persone et con Bethlen, compresi i Tartari, cento altri millia, et vanno a trovarli col Sanzacho di Clissa et Potes altre quaranta millia persone, compresi li Sanzachi di Herzegovina, di Bihach, che seguitano il Bassa con gran diligenza, sendo venuti novi ordini molto efficaci dal Gran Signore giovine, che s'attenda alla guerra con maggior spirito di quello, che sin hora è seguito. Perciò anche il Visir di Buda ha ispedito dietro il Bassa mille combattenti in ajuto, dopo haver inteso la continenza di questo novo ordine. Il figliolo del Bassa di Bossina chiamato Hasanbeg è statto fatto Bassa in Agria, l' altro figliolo del medesimo ha havuto il Sanzachato di Bihach. Tutti i carichi predetti ha conferito loro il Visir di Buda.

Zadar, 11. novembra 1623. Alaga špijun javio je vijesti koje je je dobio 9. novembra: "Moj brat kapetan-beg pisao mi je iz Vača (mađ. Vác), koji je

¹² Radi se o gradu Füleku (mađ.), danas Fil'akovo u Slovačkoj.

4 dnevna marša udaljen od Budima i nalazi se na drugoj strani Dunava, da bosanski paša još nije došao do njih i da se nalazi zajedno sa Bethlenom u nekom austrijskom gradu ispod Posonie (mađ. Pozsony), udaljenom nešto više od deset dnevnih marševa. Piše da se dosada šest gradova predalo Bethlenu i Turcima. Pod komandom paše nalazi se 60 hiljada i zajedno sa Bethlenovim trupama i Tatarima to je više od 100 hiljada. Sa sandžak-begom Klisa i Potesa (?) nalazi se nešto više od 40 hiljada vojnika uključujući hercegovačkog i bihaćkog sandžak-bega, koji prate pašu s velikim elanom. Došli su novi, izričitiji fermari od novog mladog sultana da se vodi pohod s većim zalaganjem od onog koje je dosada pokazano. Zbog toga je budimski vezir poslao kao pomoć hiljade vojnika za pašom, nakon što se jedno vrijeme uzdržavao od izvršenja ovih novih naredbi. Sin bosanskog paše Hasan-beg postao je paša u Agrii (mađ. Eger), a njegov drugi sin dobio je bihaćki sandžak. Ove položaje njima je dodijelio budimski vezir.”¹³

Diplomatarium, str. 143: izvještaj splitskog kneza od 6. februara 1624. (A spalatòì comes jellentései)

Spalato il di 6 Febbraro. In lettere del Turco confindente ricevute li 5 Febrazzo.

E gionto al Commando di questo Sanzachato Mustai Beg figlio del gi' Halil Bassa Memibegovich nostro e vostro amico. Il Sanzacho precessore parte quanto prima. Il Bassa che era ultimamente Serdaro alla guerra, è stato fatto Bassa di Canissa, acciò le serva per trattenimento, et esso vien condotto alla Porta. Core voce che vogliono farlo Aga di Gianizeri, il figliol suo Hassanbegh è fatto Bassa di Agria. Questi sono avisi sicuri, e li porta nostro fratello, Capitano Begh, che è ritornato a casa della guerra.

Split, 6. februara. U pismu turskog špijuna, koje je stiglo 5. februara: ”Na čelo ovog sandžaka došao je naš i vaš prijatelj Mustaj-beg, sin umrlog Halil-paše Memibegovića. Raniji sandžak-beg je otišao još ranije. Paša, koji je bio serdar tokom pohoda, postao je paša u Kanjiži (mađ. Kanizsa), da bi preuzeo novac a zatim ga odnio na Portu.¹⁴ Govori se da je njegov sin janjičarski aga Hasan-beg postao paša u Agrii. Ovo su pouzdane vijesti koje je donio moj brat, koji se vratio kući sa vojnog pohoda.”

Iz ovih dijelova izvještaja možemo vidjeti da su glavni mletački špijuni na turskoj strani bili Jusuf-aga i njegova dva sina, Alija i drugi sin koji se u izvještajima spominje kao kapetan-beg. Za Jusuf-agu Beširagića i njegovog sina Aliju već je ranije Seid M. Traljić ustanovio da su bili mletački špijuni, ali nije uspio pronaći niti jedan njihov izvještaj.¹⁵ Traljić pretpostavlja za Jusuf-agu

13 Riječ je o Sofi Mehemed-paši, v. Gévay Antal, *A' budai pasák, Bécs, 1841*, str. 28.

14 Riječ je o Ibrahim-paši.

15 Seid M. Traljić „Tursko-mletačko susjedstvo na Zadarskoj krajini”, u: *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, IV-V, Zagreb, 1959, 418f.

da je bio kapetan u Islamu, a za Aliju smatra da je također bio kapetan islamski sa sjedištem u Biljanima. On nekom zabunom smatra da se Alija zapravo zvao Ibrahim, ali iz ovih izvještaja vidimo da je Alija imao brata, za koga smatramo da se zvao Ibrahim. U jednom popisu vojnih posada iz prve polovine 17. vijeka nalazimo kapetana Zemunika Aliju i kapetana Nadina Ibrahima, koji su, vjerovatno, identični sa ovim sinovima Jusuf-age.¹⁶ Skoro da ne može postojati ni najmanja sumnja da su upravo oni uz pomoć svojih pouzdanika, koji su se nalazili u okolini bosanskog beglerbega Ibrahim-paše Memibegovića, napravili popis mjesta i utvrđenja u Bosanskom pašaluku i dostavili ga mletačkoj strani. Kao dokaz za to poslužiti će nam izvještaj koji je sa Hvara 18. juna 1623. godine poslao Marc Antonio Velutelli:

Lesina 18 Giugno 1623. Saranno con queste alcuni avisi d' Ali confindente intorno agli apparati de Turchi nella Bossina con la copia del medesimo ordine della Porta al Bassa tradotto al meglio dal Turco.

Arrivano lettere dal Bassa, et in copia l'istessa espeditiione, che egli tene della Porta. Commette che vadi in campo in ajuto del G''bor, et esprime l'auctorit' e la maggioranza che le concede sopra tutto l'esssercito etc. e ha ordine a darne subito aviso al Gábor per regularsi nella mossa secondo che egli lo ricercar'. Questa ispeditione della Porta ha mandato il Bassa, acciò si legga e pubblici in tutte queste parte, e perché cadauno stia pronto sino all arrivo delli Chiaussi del medesimo Bassa. Dopo la pubblicazione dell ispeditione sudetta é capitato in casa nostra un Chiaus del Bassa per riscorter certo danaro di daciai, et egli in discorso m'ha detto, che il Bassa di Bossina haveva ricevuto lettere dal Bassa di Buda, nelle quali lo sollicita davanzarsi quanto prima coll essercito verso Buda; poiché Alemanni in numero grande eran gi' vicino alla medesima piazza; che l'Imp.re haveva havuto dal Polaco 50 mille soldati in ajuto...¹⁷

Hvar, 18. jula 1623. Nekoliko vijesti špijuna Alije o turskom aparatu u Bosni i prijepis naredbe koja je upućena paši od Porte i prevedena na bolji turski jezik.

Došlo je pismo od Paše sa prepisom naredbe, koja je dobijena od Porte. Njemu je naredeno da sa trupama ide u pomoć Bethlenu i vrši komandu nad svim trupama itd. On ima naredbu da odmah uspostavi kontakt sa Bethlenom da bi uskladio dalje pokrete kako to on bude tražio. Ovu naredbu poslao je paša da se svugdje obznani i da svako bude spreman do dolaska pašinog čauša. Nakon obznanjenja spomenute naredbe došao je jedan pašin čauš u našu kuću da bi preuzeo određeni novac od pristojbi, i u razgovoru mi je rekao da je bosanski paša dobio pismo od budimskog paše da se što prije sa trupama zaputi u pravcu

16 Österreichische Nationalbibliothek, Cod. Mxt. 627, bez paginacije.

17 Mircse – Óváry, op. cit., str. 113.

Budima jer se Nijemci u velikom broju već nalaze u njegovoj blizini, te i da je austrijskom caru stiglo u pomoć 50 hiljada Poljaka...

Ne znamo na što drugo bi se mogle odnositi riječi (interno agli apparati de Turchi nella Bossina) koje se nalaze na početku ovog izvještaja ako ne na navedeni popis mjesta i utvrda u Bosanskom pašaluku. Shodno tome, ovaj popis nije nikakav "opis" nego jedan špijunski izvještaj.

Na kraju nam ostaje da kažemo da bi proučavanje i objavljivanje građe koja se nalazi u Državnom arhivu u Veneciji, i to naročito ovakvih izvještaja, proširilo saznanja o historiji Bosne u osmansko doba, pomoglo u rješavanju raznih pitanja i ispravljanju pogrešnih tvrdnji.¹⁸ Kao jedan primjer za to navest ćemo slučaj Halil-pašinog turbeta u Banjoj Luci. Još je Muvekkīt pisao da je u ovom turbetu pokopan Bosanac Halil-paša koji je 1589. godine na položaju bosanskog beglerbega naslijedio Ferhat-pašu, a kasnije postao zet sultana Murata III i komandant osmanske mornarice.¹⁹ Ove Muvekkītove navode ponavljaju Alija Bejtīć i Mehmed Mujezinović, iako je Bašagić još ranije pisao da je ovaj Halil-paša pokopan u Istanbulu, pred vratima Atik Ali-pašine džamije.²⁰ U izvještaju koji je u Veneciju poslat 11. maja 1623. godine stoji da je Jusuf-agin sin Ali-aga (Alaga, figlio di Jusuf, Turco confidente) izvijestio da je bosanski beglerbeg Ibrahim-paša Memibegović bio u Novom Pazaru, gdje je skupljao trupe, a nakon toga slijede ovi navodi:

*Nel qual loco di Bagnalucca, dove a quest hora crede sia capitato, far  il funerale a Halil Bassa suo fratello, padre del presente Sanzacho di Sica, qual Halil morse in Agria e gia un mose; il suo cadavere e stato portato in Bagna Luca.*²¹

Sada znamo sasvim pouzdano da je u ovom turbetu pokopan Halil-paša Memibegović, Ibrahim-pašin brat. Kako iz ovog izvještaja vidimo, on je aprila 1623. godine umro u Egeru, a zatim je njegovo tijelo bilo preneseno u Banju Luku upravo da bi bilo pokopano u turbetu, koje je on vjerovatno još za života dao sagraditi.²²

18 O značaju mletačkih izvora za historiju Bosne v. Hamdija Hajdarhodžić, „Dalmatinische und italienische Quellen zur Geschichte Bosniens und der Hercegovina“, u: *Südost-Forschungen*, Band 47, München (1988), str. 231–239.

19 Salih Sidki Hadžihuseinović-Muvekkīt, *Povijest Bosne*. Preveli Abdulah Polimac i drugi, I. dio, Sarajevo, 1999, str. 174.

20 Alija Bejtīć, „Banjaluka pod turskom vladavinom“, u: *Naše Starine* I, Sarajevo, 1953, str. 91–116; Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini*, Knjiga II, Sarajevo, 1977, str. 217; Bašagić, op. cit., str. 22.

21 Mircse – Óváry, op. cit., str. 113. U ovom navodu *Sanzacho di Sica* treba ispraviti u *Sanzacho di Lica*; riječ je o tadašnjem ličkom sandžak-begu Mustafi, sinu Halil-paše Memibegovića.

22 Iako su Memibegovići igrali krupnu ulogu u političkom životu u Bosni i Ugarskoj tokom prve polovine 16. i skoro čitavog 17. vijeka, njima nije poklonjena dužna pažnja od historičara i istraživanja o ovoj porodici trebaju tek biti poduzeta. Bašagić nam daje podatke o osnivaču ove porodice Gazi Memi-begu (op. cit, str. 50) po kome su oni prozvani Memibegovićima,

GEOGRAFSKO-STATISTIČKI OPIS BOSANSKOG PAŠALUKA IZ TREĆE DECENIJE 17. VIJEKA

Sažetak

Ovaj članak bavi se radom Franje Račkog koji je objavljen u *Starinama*, sv. 14, Zagreb, 1882, str. 173-195. Rački je objavio rukopis koji je bio u posjedu bivše Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Rukopis je ustvari izvještaj o mreži utvrda i naselja u osmanskoj Bosni. Dugo vremena rukopis je ranije bio identificiran kao venecijanski izvor i smatran je kao opis osmanske Bosne. Na osnovu izvještaja venecijanskih zvaničnika s područja Zadra i Splita, koji su publikovali mađarski historičari Mircse János i Óvári Lipót, ustanovljeno je da je ovaj izvještaj djelo osmanskih zvaničnika u Bosni koji su bili venecijanski doušnici.

GEOGRAPHICAL AND STATISTICAL DESCRIPTION OF THE BOSNIAN PASHALUK IN THE THIRD DECADE OF THE 17TH CENTURY

Summary

This article deals with a work by Franjo Rački, which was published in *Starine*, vol. 14, Zagreb, 1882, pp. 173-195. In this work Rački published a manuscript that was in the possession of the former Yugoslav Academy of Science and the Arts in Zagreb. The manuscript is in fact an account of the network of fortresses and settlements in Ottoman Bosnia, and has long since been identified as a Venetian source and regarded as a description of Ottoman Bosnia. On the basis of reports by Venetian officials in the Zadar and Split area, published by Hungarian historians Mircse János and Óvári Lipót, it has been ascertained that this account was produced by Ottoman officials in Bosnia who were acting as informers to the Venetians.

---

kao i o nekim članovima ove porodice (Mehmed-beg, str. 42; Hasan-paša, str. 24 itd.). Kod njega ne nalazimo nikakve podatke o Halil-paši, a njegova bilješka o Ibrahim-paši završava sa 1626. godinom.